

NOTISER

Gösta Carlestam: ... och staden reser sig ur havet ... *Kartornas Gävle. En berättelse om Gävles 550-åriga historia genom dess kartor.* Carlsson Bokförlag, Stockholm 1996. 119 s., ill. ISBN 91-7203-069-0.

I den här boken, utgiven i skriftserien Natur & Kultur i Gävle, får läsaren möjlighet att stifta bekantskap både med Gävle som Sveriges kartstad och med stadens historia utifrån dess kartor. Efter utlokaliseringen av flera statliga verk, som ansvarar för kart-, byggnads- och fastighetsfrågor, till staden i mitten av 1970-talet, har Gävle utvecklats till något av ett nationellt centrum för landskaps- och fastighetsinformation, och boken tar fasta på detta ur olika aspekter. Gösta Carlestam har emellertid också ett mer kulturanalytiskt syfte med sin beskrivning och betonar att de bebyggelsemönster som växer fram i landskapet får sin mening genom den betydelse som de människor som lever där väljer att ge dem. Han utgår från två olika grundläggande perspektiv. Det ena är allmänt, internationellt och framhäver den topografiska kartan, medan det andra är lokalt och människonära, förbundet med stadens historia. I fokus för båda står stadens kulturella identitet.

Med hjälp av ett stort antal historiska kartor tydliggörs stadens historia. Den äldsta är sannolikt från tiden omkring 1630 och visar en skissartad stadsplan över Gävle, som en av de städer i landet som då hade mer än 1.000 invånare. Ett försök till rekonstruktion av hur landskapet kring Gävle kan ha sett ut under 1400-talet har gjorts av kommunens stadsingenjörskontor särskilt för den här boken. Nicodemus Tessin d.ä. gjorde 1646 den första kartläggning som statsmakterna beordrat. Från 1600-talet finns även några vackra kartor som upprättats i samband med en rättstvist om laxfisket i Gavleån. Under 1700-talet görs en hel rad kartor, ofta kompletterade med detaljerade beskrivningar av bebyggelse och tomter. Med 1800-talet segrar det rätvinkliga rutnätssystemet i staden norr om ån, medan det

ålderdomliga bebyggelsemönstret bibehålls i söder. På den stora Alderholmen i öster anläggs skeppsvarv och magasin och runt staden ett flertal industrier. Järnväg, teater och nya stadsbyggnadsidéer vittnar om det moderna samhällets framväxt. Bebyggelsen differentieras i tidens anda. En villastad anläggs i de västra delarna och på öster växer arbetarstadsdelen Brynäs fram.

Sjöhistorikern Ingvar Henricson samt byggforskarna Gärd Folkesdotter och Janos Szegö medverkar med egna bidrag i boken; om skeppsvarv respektive om den så kallade södersaneringen och om befolkningssammansättningen i Gävle 1980.

De kartor som används i boken finns i Lantmäteriverkets forskningsarkiv, i kommunens stadsingenjörskontors arkiv och centralarkiv samt i Krigsarkivet i Stockholm och i Uppsala universitetsbibliotek. Till varje karta har Carlestam gjort en utförlig beskrivning.

Gävle beskrivs sammanfattningsvis som en stad i världen där förf. blickar mot framtiden med en vision om ett slags dynamisk karta, som visar hur olika processer kan gå till i tid och rum. Kulturgeografen Torsten Hägerstrand har varit inspiratör.

Boken kan läsas både som en lättsam historik över staden Gävle, som en karthistorisk sammanställning över kartografins utveckling och som en symbolisk bilderbok, där de många vackra kartorna inbjuder till reflexion över såväl städers identitet och utrymmen som stadens plats i landskapet.

Birgitta Svensson, Lund

Bo Gräslund: *Arkeologisk datering.* Studentlitteratur, Lund 1996. 77 s., ill. ISBN 91-44-61921-9.

En fungerande kronologi kan sägas vara ryggraden i allt arkeologiskt arbete och själva förutsättningen för att man skall kunna bedriva arkeologisk forskning. Få ämnen inom arkeologin har ägnats sådan forsknings-

möda och publiceringsnit som problematiken kring dateringsmetoder och uppbyggandet av fungerande kronologier. Trots detta finns det få böcker som på ett vederhäftigt, men ändå lättillgängligt sätt behandlar detta inte alltid helt lätta ämne. Bo Gräslund har genom sin bok *Arkeologisk datering* kommit att fylla denna lucka. Texten präglas av ett klart och oftast lättfattligt språk. Bitvis kan dock texten upplevas som aningen komplicerad för den icke initierade. Vad gäller illustrationerna är dessa tämligen torftiga, förmodligen beroende på förlagets strävan att hålla nere kostnaderna – till studenternas fromma.

Boken är inte tänkt som en handbok, utan ger den teoretiska bakgrunden till de grundläggande dateringsmetoderna. Som sådan är den ypperlig, i synnerhet för grundstuderande inom arkeologi. Tanken från förf. sida är också att "vem som helst som vill få inblick i ämnet" ska kunna läsa den. Till detta ställer jag mig mera tveksam, boken kräver vissa grundkunskaper i arkeologi. Men den intresserade och pålästa lekmanen torde också kunna finna mycket av intresse i den.

Sammanfattningsvis är det en utmärkt bok som jag å det varmaste vill rekommendera.

Dominic Ingemark, Lund

Ljungström, Jan G.: *Skarprättare, bödel och mästerman*. Carlsson Bokförlag, Stockholm, 1996. 154 s., ill. ISBN 91-7203-134-4.

Frilansskribenten och lokalhistorikern Jan G. Ljungströms syfte är, utifrån en genomgång av i första hand länsstyrelsernas material, att: "... berätta hur livet var för en yrkesgrupp i minoritet" (s. 9). Yrkesgruppen i fråga är bödeln eller skarprättaren, dvs. de personer som mot betalning verkställde dödsstraff. Ljungström vill även: "... rätta till bilden av Sveriges forna skarprättare" (s. 9) och framställa dem i ljusare dager.

En tes är att bödeln fram till och med 1600-talet rekryterades bland dödsdömda, vilket bidrog till föraktet för yrkeskåren. Efter 1699 års förordning, enligt vilken endast ärliga och hederliga personer skulle antas till yrket, blev skarprättaren successivt mer ansedd och accepterad. Men trots detta är det, enligt förf., den äldre och mörkare synen på bödeln som ända in i vår tid kommer till uttryck i film, litteratur, folketro och histo-

rieskrivning.

Ljungströms framställning är omfattande och behandlar allt från kläder och egendom till vidskepelse och avrättningar. Avsnittet om straffen – i vilket bödeln försvinner ur sikte – är obehaglig läsning. Brännande i båle, stegling och rådbråkning är exempel på grymma straffmetoder. Rådbråkning innebar att benen i kroppen krossades och den dömda fick ligga och själv dö. En ögonvittnesskildring av Anckarströms avrättning ter sig ofattbar i ett nutida perspektiv. Förutom halshuggning styckades kroppen och inälvorna slets ut.

Bödeln själv kunde också råka illa ut. Om han, t.ex. på grund av överförfriskning, misslyckades med bilan – den dömda avled inte – hände det att skarprättaren blev ihjälslagen av åskådarna. I andra fall kunde en misslyckad avrättning resultera i kortare fängelsestraff.

I ett avslutande avsnitt behandlas Dalman, Sveriges siste skarprättare. Dalman hann med sex avrättningar och inledde sitt värv år 1890 med Yngsjömörderskan Anna Månsdotter. Dalmans första avrättning avlöpte dock inte helt felfritt. Bilan träffade Anna på käkbenet och ytterligare ett hugg krävdes för Annas hädanfärd. Dalman utförde den sista avrättningen år 1910. Formellt avskaffades dödsstraffet 1921, men kunde användas i krigstid fram till 1973.

Boken innehåller inga direkta analyser eller slutsatser. Förf. markerar också i inledningen att han inte avser: "... lägga fram en vetenskaplig avhandling" (s. 9). Som läsare kan man sakna teoretiska ansatser – stundtals dyker Foucault upp i mina tankar – men tack vare en omfattande materialgenomgång ger boken ett gediget intryck och är läsvärd som ett stycke svensk historia. Några detaljer stör dock helhetsbilden. Ibland förekommer omotiverade upprepningar, exempelvis när förf. återkommer till bödelsdrängens ställning (se s. 52 och 54). Förf.s kulturrelativism är det lite si och så med. Föreställningen att den avrättades blod kunde användas till sjukdomsbot kommenterar han med att: "Skrocket är lika urgammalt och allmänt som det är osmakligt" (s. 81). Uttryck som "i äldre tider", "försade man", "i äldsta tider" etc., gör texten tidsmässigt flytande och man önskar en bättre precisering. I övrigt är det en inarbetad genre som används. Tid och plats utgör fundament i skrivandet och bygger textens struktur.

Bo Nilsson, Umeå